

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

Mətnşünaslıq. Mənbəşünaslıq

Aybəniz Əliyeva Kəngərli
filologiya üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
aybeniz.kengerli@gmail.com

“DİVANI-LÜĞƏT-İT-TÜRK” AZƏRBAYCAN FOLKLOR KİTABININ QAYNAQLARINDAN BİRİ KİMİ

Açar sözlər : *Mahmud Kaşqari, Divani-lüğət-it-türk, ensiklopedik əsər, izahlı lüğət-sözlük, türk xalqları, türk dili, folklor kitabı.*

Ключевые слова : *Махмуд Кашгари, «Диван лугат ат-турк», энциклопедический труд, толковый словарь-словник, тюркские народы, турецкий язык, фольклорная книга.*

Key words: *Mahmud Kashgari, "Divan lugat at-Turk", encyclopedic work, explanatory vocabulary, Turkic peoples, Turkish language, folklore book*

Türk mənəvi mədəniyyətinin kağız üzərindəki yazıya köçürülməsi sahəsində ilk irimiqyaslı işin müəllifi olan Mahmud Kaşqarının 1072-1073-cü illərdə qələmə aldığı “Divani-lüğət-it-türk” adlı monumental əsərlə türk dillərinin öyrənilməsi, şərq-islam aləminə tanidilməsi ilə yanaşı folklor örneklərimizin də geniş şəbəkəli təqdimatı həyata keçirilir. XI yüzillikdə səlcuqluların simasında türklər yaxın Şərqin içərilərinə qədər getmiş, xilafətin mərkəzi olan Bağdadda və əsas mədəni-ticarəti şəhərlərindən sayılan Şamda (indiki Suriyanın Dəməşq şəhəri) yerləşmişdilər. Cəsur, qorxmaz, mərd, sadə təbiətləri ilə türk olmayan digər islam xalqları kimi ərəblərin də diqqətini çəkən türklərin dil və mədəniyyətini öyrənməyə böyük maraq yaranmışdı. Onlarla ticarət əlaqələri qurmağa, alış-veriş eləməyə, səmimi ünsiyyət münasibətləri yaratmağa ərəblərin həm dini-siyasi dairələrinin, həm də sadə təbəqələrinin meyli günbəgün güclənirdi. Ancaq türk dilinin təbiətini, qrammatik qayda-qanunlarını, lüğət tərkibini, sözlərinin yazılış və oxunuş xüsusiyyətlərini, eləcə də bu dili daşıyanların tarixi kimliyini, onların yerləşdikləri əraziləri, əsas tayfalarının adət-ənənələrini, folklor və etnoqrafik dəyərlərini əks etdirən yazılı-öyrədici vasitənin olmaması bu vacib işin həyata keçirilməsinə ciddi maneçilik törədirdi. Sözü gedən tarixi zərurətin böyük mədəni və siyasi əhəmiyyət kəsb etdiyini görən dövrün müqtədir ziyalı və elm adamı Mahmud Kaşqari müsəlman türklərin yaşadığı nəhəng coğrafiyanı el-el, tayfa-tayfa gəzib dolaşaraq onların dilləri, adət-ənənələri, davranış tərzləri, yemək və geyimləri, söz-musiqi sərvətləri barədə məlumatlar toplamağa başladı. Ağır və fədakar toplayıcılıq fəaliyyətindən sonra o, Bağdada dönərək özünün məşhur “Divan”-nı yaratdı. Başqalarının qəzəl-qəsidə divanları yaratmaqla ad qazanmağa çalışdıqları zaman o mənsub olduğu xalqın mənəvi dəyərlərinin - dilinin, tarixinin, folklor və etnoqrafiyasının “Divan”-ını yaratmaq yolunu tutdu. Şeir-sənət divanı yerinə elm divanı yazmaqla məşğul olan Mahmud Kaşqari yüzlərlə şairin, yüzlərlə şeir divanının görə bilməyəcəyi nəhəng bir işi

təkbaşına gerçəkləşdirməyi bacardı. Gərgin zəhmət bahasına əldə etdiyi zəngin materiallar əsasında türk dillərinin tarixi-coğrafi mənzərəsini, bu dillərin fonetik, leksik və qrammatik xüsusiyyətlərini konkret misallar əsasında səbr və təmkinlə aydınlaşdıran böyük alim ərəb dilində yazdığı elmi tədqiqat-təqdimatının hər məqamında mənsub olduğu xalqın mədəniyyətinə məhəbbət və ehtiramla yanaşan həqiqi bir vətənpərvər kimi çıxış etdi. Məhəmməd Peyğəmbərin türklər barədə söylədiyi məşhur hədisləri də Mahmud Kaşqari məhz elinə-ulusuna olan böyük məhəbbətin ifadəsi olaraq “Divan”da xüsusi şəkildə vurğulamışdır. Birinci hədisdə türklərin hərbi və siyasi avtoritetə çevrilməsinin, böyük güc və qüdrət sahibi olmalarının ilahidən qaynaqlandığı, uca Allahın hökmü iradəsi ilə gerçəkləşdiyi göstərilir: “Uca Tanrı: Mənim Türk adında ordum vardır, onları Şərqdə yerləşdirmişəm. Qəzəbləndiyim yerlərə onları hücum çəkdirirəm”. İkinci hədis də dolayısı ilə birinci hədisdəki fikirlərin davamıdır: “Türk dilini öyrənin, çünki onların hökmranlığı uzun sürəcəkdir”. Göründüyü kimi, hər iki-hədisdə türklərin hərbi-siyasi qüdrəti ilə hesablaşmaq və bu zərurətdən irəli gələrək də dillərini, mənəvi-mədəni dəyərlərini öyrənməyin vacibliyi Allahın elçisi olan İslam Peyğəmbərinin adına bağlı olan hədislər vasitəsi ilə əsaslandırılmışdır.

Türk dilini ərəblərə tanımaq və öyrətmək zərurətinin həm də bir Allah buyruğu olduğunu düşünən Mahmud Kaşqari illərlə üzərində çalışıb mükəmməl şəkildə ortaya çıxardığı “Divani-lügət-it-türkü” özünün təbirincə desək, “Türk dillərinin qamusu”- ensiklopediyası kimi xəlifə Mühəmmədül Muktədiyə təqdim etmişdir.

“Divan”ın tək-cə dil tanıtma və öyrətmə kitabı deyil, geniş tutumlu ensiklopedik bir əsər olduğunu əsərin müqəddiməsində aşağıdakı şəkildə açıqlayan müəllif onun uzaqmənzilli strateji hədəflərə istiqamətlənən tarixi missiya və dəyərini dəqiq müəyyənləşdirmişdir: “Kitabda türklərin adətlərini, dünyagörüşlərini göstərmək üçün oraya şeir parçaları daxil etdim. Türklərin qayğılı və sevincli günlərində müdrikliklə söylədikləri savları da (atalar sözlərini, hikmətamiz kəlamları - A.Ə.) topladım. Onları ilk söyləyənlər sonrakılara, bunlar da daha sonrakılara ötürmüşlər. Bunlara bənzər olan bir çox önəmli kəlmələri də kitaba yığdım”.

Verilən təqdimat-açıqlamadan da anlaşıldığı kimi, Mahmud Kaşqari dil materialları ilə yanaşı etnoqrafiya və folklor nümunələrini də məqsədli şəkildə toplamış və kitabına daxil etmişdir. Yuxarıdakı dəyərləndirmənin özü də sırf elmi səciyyə daşıyır və türk folklor- etnoqrafiya mədəniyyətinin tarixi mahiyyətini dəqiqliklə ifadə edir. Bu baxımdan istər indi haqqında danışdığımız təhlil-təqdimat, istərsə də “Divan”ın ən müxtəlif yerlərində böyük alimin türklərin tarixi kimliyi, nəsil-soy şəcərəsi, coğrafi yerləşimi, əsas-aparıcı tayfaların adları, əlamətləri, adət-ənənələri barədə verdiyi məlumat və izahatlar elmi əsaslara söykənən professional tədqiqatlardır. Çoxşaxəli elmi araşdırmaların nəticəsi olan bu tədqiqatlarda mənəvi-tarixi mədəniyyətimizin digər sahələrlə (tarix, coğrafiya, dilçilik, etnoqrafiya və s.) bərabər həm də folklorşünaslıq baxımından çox doğru və obyektiv təqdim-təhlili vardır. Kitabın “Türk ulusunun boyları haqqında söz” adlanan bölmündə türklərin tarix səhnəsinə çıxışı, ana boyların - əsas tayfaların yaranışı və tarixi - coğrafi yerləşimi barədə verilən bilgi türk folklor arealının tarixi mənzərəsini müəyyənləşdirmək üçün də çox mühüm bir qaynaq-elmi istinad mənbəyidir: “türklər əslində iyirmi boydur. Bunların hamısı kökü mübarək Nuh peyğəmbərin oğlu Yafəse və Yafəsin oğlu Türkə qədər uzarur... bunlardan hər boyun bir çox oymaqları vardır ki, onların sayını yalnız ulu tanrı bilir. Mən bunlardan ancaq kök və ana boyları

saydım, oymaqları buraxdım. Yalnız hər kəsin bilməsi üçün vacib olanı - Oğuz qollarını və heyvanlarına vurulan damğaları yazdım. Bundan başqa hər boyun yerləşdiyi yeri də göstərdim. Bizans - Rum ölkəsinə ən yaxılı olan boy "Peçenek"dir, sonra "Kıpçak", "Oğuz", "Yemek", "Başqıt", "Basmıl", "Kayı", "Ya-baku", "Tamar", "Kırqız-kırğız" gəlir. Kırğızlar Çin ölkəsinə yaxındırlar. Bu boyların hamısı Rum ölkəsi yanından Şərqə doğru beləcə uzanıb gedər: "Çikil-çiyil", "Toxsı", "Yağma", "Uğrak", "Yaruk-qanx", "Çomul", "Uyqur", "Tanqut", "Xıtay-Kıtay".

Türk etnoqrafiyasının əsas tayfaları üzrə elmi xəritəsini cızan bu təqdimatda diqqət çəkən bir məqamın üzərində dayanmaq lazım gəlir. Bu, Mahmud Kaşqarının türk boylan içərisində oğuzları xüsusi vurğulaması və onlara ayrıca önəm verməsidir. Digər türk tayfalarından fərqli olaraq oğuzların "Divan"da daha qabarıq və təfərrüatlı şəkildə təqdim olunması heç də təsadüfi deyildi. Böyük alim oğuz tayfalarından söz açarkən, "hər kəsin bilməsi üçün vacib olanı- oğuz qollarını... yazdım" ifadəsini məqsədli şəkildə işlətməmişdir. XI yüzillikdə Ərəbistanın mərkəzindən Bağdaddan tutmuş Orta Asiyaya qədər uzanan nəhəng bir coğrafiyada hökmranlığı əllərinə keçirən oğuz-səlcuqların həmin dövəndə böyük hərbi-siyasi güc olmaları və bu səbəbdən də onlarla hesablaşmağın mühüm şərt olması məhz yuxarıdakı ifadəni "hər kəsin bilməsi üçün vacib olan oğuz qolları" sözlərini işlətmək zərurətini ortaya çıxarmışdır". Bu səbəb və zərurətə görə də "Divan"da "Oğuz" tayfası və onun əsas qolları barədə müfəssəl məlumat verilmişdir: "Oğuz- bir türk boyudur. Oğuzlar türkməndirlər. Bunlar iyirmi iki bölükdür. Hər bölüyün ayrıca bir damğası və heyvanlarına vurulan bir əlaməti vardır. Bir-birlərini bu damğalarla tanıyırlar!".

Maraqlıdır ki, bir çox tarixi mənbələrdə oğuzlar iyirmi dörd boy olaraq qəbul edildiyi halda M.Kaşqari də iyirmi iki boydan söhbət açılır: "Kinik", "Kayıq", "Bayundur", "Yuva", "Salqur", "Afşar", "Bəktili", "Bükdüz", "Bayat", "Yazqır", "Eymür", "Karabölük", "Alkabölük", "İqdır", "Ürəkir", "Tutır-ka", "Ulayundluq", "Tügər", "Beçenek", "Çuvaldar", "Çəpni", "Çaruk". Adı çəkilən hər bir boyun tayfa əlamətini -damğasını da ayrıca göstərən Mahmud Kaşqari bir boydan - Kinik boyundan danışarkən oğuzları hər kəsin tanıyıb bilməsinin səbəbini konkretləşdirir: "Birincisi və başları "Kinik"lardır. Zəmanəmizin xaqanları bunların içərisindən çıxmışdır". Beləliklə də on birinci əsrdə - Kaşqarının zamanında türklərə ehtiram bəsləməyin, oğuzlara isə xüsusi sayğıyla yanaşaraq onları dərinədən tanıyıb bilməyin nə səbəbdən vacib olması tamamilə aydınlaşmış olur: "zəmanəmizin xaqanları bunların (yəni oğuz türk)lərinin - A.Ə.) içərisindən çıxmışdır. Görünür, "Divan"-ın müxtəlif yerlərində başqa türk tayfalarından nümunə gətirilən bir çox söz və ifadələrin şərhli verilməsinə, tez-tez "oğuzlarda bu belədir" deyilməsi və həmin ifadənin oğuzcadakı qarşılığının göstərilməsi də elə bu səbəbdəndir. Məsələn, "Ayak - kap-kacak. Oğuzlar bunu bilməzlər. Onlar bu kimi şeylərə "çanaq" deyirlər". "İnkir - aydınlıqla qaranlığın bir-birinə qarışması. Oğuzlar buna "İmir" deyirlər". "Ayrık - ayrık otu. Türklər bu-na "adrik" deyirlər". Oğuzlar "d" hərfini "y" ya çevirirlər" və s.

"Divani-lüğət-it-türk" əsəri üçün material toplayarkən Mahmud Kaşqari müsəlman türk tayfalarının olduqları əsas-ərəzilərini gəzib dolaşmış və özünün də qeyd etdiyi kimi dil nümunələrindən başqa həm də çox sayda "savlar" - atalar sözləri və məsəllər, rəvayətlər, inam və sınımalar, elat şeirləri və mərasim nəğmələri toplanmışdır. Həmin nümunələrdən o, ayrı-ayrı söz və ifadələrin elmi şərhini verərkən yaradıcı vasitə kimi istifadə etmişdir. İzahat-lüğət prinsipi ilə hazırlanmış

“Divan”da folklor və etnoqrafik planda yardımçı izahatların verilməsi əcnəbilərə türklərin təkcə dil deyil, həm də mənəvi-mədəni dəyərləri, adət-ənənələri, davranış tərzləri, dünyagörüşləri barədə məlumat çatdırmaq məqsədi daşımışdır. Çöl həyatına, qoyunçuluq, atçılıq, dəvəçilik kimi təsərrüfat tipinə sahib olan türklərin yaz, göy ot, yağış-bulud, qoyun-quzu, at, dəvə və başqa bu kimi obrazları əks etdirən inanış, nəğmə və hikmətamiz deyimləri, təbii ki, “Divan”a yerləşdirilmiş folklor materiallarının mühüm hissəsini təşkil edir. Yayda quraqlıq olması su və yaşıl ot sıxıntısına səbəb olduğundan yağış yağıb-yağmayacağı türklər üçün böyük əhəmiyyət daşıymışdır. Onlar sınaqdan keçirmişlər ki, yayda axşam bulud qizararsa özüylə yağış gətirər, səhər-dan üzü bulud qizararsa quraqlıq olar, yağış yağmaz. Həmin mənzərənin aşağıdakı poetik təsviri də sınaq ilə bağlı yaranmışdır: “Tünlə bulut örtənsə, evlük un geldürlüncə bolur, Tança bulut örtənsə evgə yağ kirmişcə bolur”. (Çağdaş türkcəsi: Axşam bulud qizararsa, bu, qadının oğlan doğmasına bənzəyir.) Dan üzü bulud qizararsa, bu evə yağ-düşmənin girməsinə bənzəyir. Sınamanı şərh edərkən Mahmud Kaşqari “Türklər sabah tezdən bulud qizarmasını uğur saymaz” deyərək mətnə bir folklorçu kimi yanaşmaqdan da qalır. Atlı həyat tərzini keçirən türk tayfalarının ata yüksək dəyər verməsi, atm görkəminə, çevikliyənə, dözümlü və dəyanətənə xüsusi diqqət yetirməsi “Divan”dakı çoxsaylı şərh və təsvirlərdə, eləcə də folklor nümunələrində öz geniş ifadəsini tapmışdır:

*Yügürdü kəvəl at,
Çakıldı kızıl ot,
Köyürdü arıt ot,
Saçran anır örtənir.
Çağdaş türkcəsi:
Kəhər at elə qaçdı –
Qızıl od çakıldı.
Quru ot alışdı,*

Qığılcım onu bürüdü. Burada sürətlə qaçan atın poetik təsviri verilmişdir: kəhər at elə bir sürətlə qaçır ki, onun ayaqlarından qığılcım qopur və həmin qığılcım quru otları alışdırır. At özü də qığılcımlara, alova bürünmüş kimi görünür. Təqdim olunan poetik mənzərədə türkün ata məhəbbətiylə yanaşı, onun dinamik, çevik hərəkətə nə qədər böyük əhəmiyyət və dəyər verməsi də dolğun şəkildə əks olunmuşdur.

Qorxmaz, ürəkli və dəyanətli olmağı türklərin davranış və xasiyyəti üçün əsas atributlardan biri kimi təqdim edən Mahmud Kaşqari “Divan”da məhz bu səpgidən olan şeirlərə daha çox yer ayırmışdır. Gecə qoyun sürüsünə basqın etmək istəyən qurdu qorxudub uzaqlaşdıran igid çobanın dilindən söylənən aşağıdakı parça bu baxımından diqqət çəkicidir:

*Keçə turut yorur erdim,
Kara kızıl bөрü gördüm.
Katıq yayı kura gördüm.
Kaya görüp baku açdı
Çağdaş türkcəsi:
Gecə durub yüyürdüm,
Böyük, qırmızı qurd gördüm.
Sərt yayımı qurdum,*

Məni görüb yoxuşa qaçdı, igidlik, cəngavərlik, bəhadrılıq psixologiyası “Divan”da yer alan çoxsaylı savaş-döyüş mahnılarının əsas leytmotividir. Bu

mətnlərdə düşməyə meydan oxuyan, ölümdən qorxmayan cəsur və yenilməz bir ruh hakimdir:

*Tünlə billə köçəlim,
Yamar suvm keçəlim,
Tərngük suvm içəlim,
Yuvqa yağı ovuşun*

Çağdaş türkcəsi: “Gecə ilə qalxıb hücumə keçək, Yamar çayından keçək. Tərngük çayının suyundan içək. Zəif düşmənin burnunu ovaq”. Yaxud başqa bir misal:

*Təğrə alm əkrəlim,
Attın tüşün yükrəlim.
Arslanlayu kökrəlim,
Küçi anm kevlisin*

Çağdaş türkcəsi: “Əyri qılınc götürək Atdan düşüb yüyürək. Aslanlar kimi kükrəyib hayqıraq. Düşmənin qorxudan gücü azalsın”.

“Divan”da bu qəbildən olan onlarla savaşı şərqsinə rast gəlmək mümkündür. Bunlar ayrı-ayrı türk tayfaları arasından toplanmış müxtəlif şeirlərdirmi? Yoxsa məşhur türk bəhəddurları barədəki qədim türk dastanlarından götürülmüş nümunələrdir? Şeir parçalarında əhvalat-hadisə elementləri, yürüş-səfər təəssüratı ifadə edən adlar və deyimlər kifayət qədər çoxdur və onlar bu şeirlərin müəyyən epik mətnə-dastana bağlı olduğunun əsas göstəricisidir. M.Kaşqari həmin mətnlərlə tanış olmuşdur. Lakin “Divan”ın tərtib prinsipi, yəni onun bir sözlük -lüğət olması bu epik mətnlər barəsində ətraflı söz açmaq imkanı vermir. Yalnız bir silsilə şeirin epik mətn parçası aydın şəkildə görünməkdədir. Bu, lüğətinin “Divan”ın müxtəlif yerlərinə səpələdiyi Alp Ər Tonqa - Əfrasiyabın ölümü haqqındakı məşhur ağıyügdür. Alp Ər Tonqanın qədim türk bəhəddur cəmiyyətindəki tarixi yerinin, mənəvi-psixoloji mövqeyinin etnosun həyatında son dərəcə mühüm rol oynaması ağı hissəsi gəlib bizə çatmış dastanda yanıqlı bir dillə bildirir:

*Alp Ər Tonqa öldümü?
İsiz əjun qaldımı?
Ödlək öcün aldımı? -
İmdi yürək yırtılır.*

Çağdaş türkcəsi:

*Alp Ər Tonqa öldümü?
Fani dünya qaldımı?
Zaman həyfin aldımı?
İndi ürəklər dağılır.*

Alp Ər Tonqanın - böyük igidliklər, hünər və şücaətlər göstərmiş türk bəhəddurunun ölümü onun silahdaşlarını, yürüş-vuruş yoldaşlarını-ərənləri hədsiz sarsıntı içərisində buraxmışdır. Ağrı-yuğlama başçı-sərkərdə itkisinin türk cəmiyyətində, onun mənəvi dünyasında nə qədər-ağrıdım - üzüntülü olduğunu da dəqiq ifadə edir:

*Ulşib ərən börləyü,
Yırtıb yaka uııayü.
Sıkırıp üni yurlayü,*

Sığtab közi örtülür
Çağdaş türkcəsi:
Ərənlər qurd kimi ulaşır,
Yaxalarım yırtıb bağınşır,
Nalə çəkib ağlaşır,
Ağlamaqdan gözləri tutulur.

Diqqət yetirilərsə, yas-yuğ mərasiminin özündə də kədərli - nostalji ovqatın ifadəsi epik plan üzərində qurulmuşdur. Deməli, M.Kaşqari həmin mətni daha böyük bir mətnin -“Alp Ər Tonqa” dastanının bir parçası olaraq “Divana” daxil etmişdir. Şübhəsiz ki, dastanın əvvəlki hissələrində Alp Ər Tonqanın şücaətləri, həyata keçirdiyi hərbi yürüşlər, qazandığı zəfərlər tərənnüm olunmuşdur. Mahmud Kaşqarının “Divan”ın müxtəlif yerlərində örnəklərini verdiyi savaşa çağırış nəğmələri, yaxud zəfər, qələbə sevinci ifadə edən şeirlər “Alp Ər Tonqa” dastanının parçalarındır? Yoxsa başqa türk qəhrəmanlıq dastanları iləmi əlaqədardır? Bu sualların konkret cavabı üçün əsərdən ip ucu tapmaq hələ ki, mümkün deyildir...

“Divani-lüğət-it türk”də Mahmud Kaşqarının “sav” adı altında verdiyi atalar sözü, məsəl, hikmətli kəlam və qanadlı deyimlər də türklərin həyat tərzinin tarixi mahiyyəti, onların düşüncə, davranış və çevrələrinə münasibətləri barədə maraqlı məlumatları qoruyub saxlayır. Ayaq altı olmağı, əzilməyi sevməyən türklərin həyata baxışı “öküzün” ayağı bolmaqdasə, buzovm başı bolmaq yeydir” aforizmində qərarlaşmışdır. Yaxud, güclülər, arasında zəifə yer yoxdur, o səbəbdən də zəif olmaq olmaz - düşüncəsi “İkki boğka idəşir, ota kokegün yanqılır”-“İki buğa döyüşür, ara yerdə göyöyün (heyvan milçəyi - A.Ə) əzilir” -hikmətamiz kəlamı ilə bu cür nümunələrlə doludur.

Sadalanan örnəklər, eləcə də həmin mətnlərlə bağlı Mahmud Kaşqarının irəli sürdüyü mülahizə və dəyərləndirmələrin nə qədər ibtidai olub-olmamasından asılı olmayaraq, türk mənəvi mədəniyyətinin o cümlədən folklor və etnoqrafiyasının elmi-nəzəri prinsiplərə söykənən ilkin qiymətləndirilməsi kimi əvəzsizdir. Türk folklor arealının ən geniş miqyasda gəzib dolaşaraq şifahi ədəbiyyat inciləri toplayıb onları yazıya alan ilk folklor toplayıcısı da məhz bu böyük mütəfəkkir sayılmalıdır. Toplayıb yazıya aldığı folklor örnəklərinin milli-mənəvi sərvət olduğunu bilən və onların barəsində ilkin dəyərləndirmə aparən da odur. Bu baxımdan geniş mənada türk folkloru, həmin kontekst daxilində isə həm də Türk-Azərbaycan folklorunun toplanıb yazıya alınmasının və dəyərləndirilməsinin ana təməli on birinci yüzillikdə böyük türk bilgini Mahmud Kaşqari tərəfindən qoyulmuşdur, desək, onun tarixi xidmətinin obyektiv və doğru qiymətini vermiş olarıq.

“Divani-lüğət-it-türk” əsəri təkcə dillərinin izahlı lüğəti – sözlüyü deyil, həm də türk xalqlarının xəritəsi və folklor kitabıdır.

Ədəbiyyat:

1. Əskər Ramiz. Mahmud Kaşqarının "Divanü lüğət-it-türk" əsəri üzrə bibliografik və qrammatik göstərici . - Bakı,2008. – 192 s.
2. Əskər Ramiz. «Divan» nə zaman və harada yazılanmışdır // Mahmud Kaşqari. Divanü lüğət-it-türk. – Bakı : Ozan, 2006. C1.- S. 28-30.

3. Əskər Ramiz. «Divanü lüğat-it-türk»ün tapılması tarixçəsi // Elmi axtarışlar (folklorşünaslıq: filologiya, fəlsəfə, tarix, incəsənət və nəzəriyyə aspektləri). - Bakı, 2007. – S. 46-49.
4. Kazımov C. XI yüzilliyin tarixi onomastik leksikası (Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» əsəri əsasında) : monoqrafiya). - Bakı: Elm, 2008. - 231 s.
5. Əlizadə A. Prof. Ə.Dəmirçizadə və «Divanü lüğat-it-türk» əsəri // Pedaqoji Universitetin Xəbərləri.- Bakı, 2001. - S.53- 54.

Айбениз Алиева-Кенгерли

**«ДИВАН ЛУГАТ АТ-ТУРК» КАК ОДИН ИЗ ИСТОЧНИКОВ
ФОЛЬКЛОРНОЙ КНИГИ АЗЕРБАЙДЖАНА**

Резюме

В статье рассматривается монументальная работа Махмуда Кашгари «Диван лугат ат-турк» - «Словарь тюркских языков», которая является крупным вкладом в развитие мировой культуры. Эта работа - энциклопедия тюркских народов средневековья и величайший памятник своей эпохи. Она содержит в себе информацию по истории, культуре, литературе, поэзии, фольклору, быту, астрономии, географии, религиозным представлениям тюркских племен. В статье подчеркивается также, что значимость труда Махмуда Кашгари очень велика, об этом свидетельствует постоянное обращение к нему исследователей-лингвистов, литературоведов, историков, этнографов, фольклористов и других ученых-тюркологов.

Aybeniz Aliyeva-Kanqarly

**"DİVAN LUGAT AT-TURK" AS ONE OF SOURCES
FOLKLORE BOOKS OF AZERBAIJAN**

Summary

The article deals with the monumental work of Mahmud Kashgari "Divan lugat at-Turk" - "Dictionary of Turkic languages", which is a major contribution to the development of world culture. This work is an encyclopedia of the Turkic peoples of the Middle Ages and the greatest monument of their era. It contains information on history, culture, literature, poetry, folklore, everyday life, astronomy, geography, religious views of the Turkic tribes. The article also emphasizes that the significance of Mahmud Kashgari's work is very great, this is evidenced by the constant appeal to him of linguistic scholars, literary critics, historians, ethnographers, folklorists and other Turkic scholars.